

Inotai András:

## **A demokrácia és a XXI: század világgazdasága**

Schumpeter évforduló: Gazdasági növekedés és politikai rendszer

Kirándulás egy idegen területre (de interdiszciplináris vonzerő)

Schumpeter számára mindig fontosabbak voltak a kérdések, mint a válaszok

1. A téma messze nemcsak az évforduló miatt érdekes, hiszen arra az alapvető kérdésre keres választ, hogy jobb politikai forma-e a demokrácia a gyorsabb gazdasági növekedéshez, mint a diktatúra avagy valamilyen ehhez hasonló autoritér rendszer?
  - alap és felépítmény (Hegel, Marx)
  - Kína előretörése (lehet-e egypártrendszerben sikeres piacgazdaságot kialakítani?)
  - Távol-keleti kis tigrisek
  - Dél-Európa a hetvenes évek közepéig
  - Latin-amerikai ellenpéldák
  - KKE felzárkózási folyamata
  - Európa szerepe a világban
  - Globalizáció
  - Két világrendszer megszűnt
  - Terrorizmus
  - Globális válság és következményei (4 szakasz)
  - Technológiai forradalom
  - Transznacionális vállalatok és nemzetállamok
2. Schumpeter számára ezek a kérdések és példák ismeretlenek voltak (de nem a brit+amerikai vs. német rendszer a két világháború között). Ő a Kapitalizmus, szocializmus és demokrácia c. könyvében elsősorban a szocializmus lehetőségével és ennek politikai kereteivel foglalkozott, vagyis azzal, hogyan lehet a kapitalizmusból a demokrácia megtartása mellett átmenni a szocializmusba (a szovjet példát elrettentőnek tartotta).
3. Alapfogalmak tisztázása
  - demokrácia és diktatúra: tucatnyi válfaja van (hatalom nem egyenlő kormányzóképesseggel)
  - piacgazdaság: ennek is sok formája van
  - növekedés: mennyiség, minőség, fenntarthatóság
  - a növekedés ára (nincs maximum, csak optimum, amire törekedni kell, és aminek az alapján az egyes teljesítmények értékelhetők és értékelendők)
4. Konkrét példák: igaz-e, hogy a felzárkózás sikeresebb, ha a kritikus időszakban autoritér/diktatorikus rendszerek működnek? (alacsony egyensúly csapdájának megtörése)

- Dél-Korea, Tajvan: amerikai szövetségi rendszer, hidegháború, jelentős külső segítség, exportorientáció, ázsiai sajátosságként tetemes megtakarítási kényszer/képesség (diktatúra gazdasági nyitással)
- Ellenpélda: Hongkong
- További ellenpélda: Írország, Finnország, de KKE is
- Diktatúra és bezárkózó-protekcionista piacgazdaság (Dél-Európa az EU-tagság előtt)
- Hasonló példák: Latin-Amerika
- Kirívóan negatív példák: Észak-Korea, Kuba, Irán
- A növekedés fenntarthatósága és ára (Szovjetunió)
- Hatalmas válságok és politikai rendszer (természeti katasztrófáknak nincs politikai rendszerre gyakorolt hatása, gazdasági válság sem idézett elő eddig diktatúrát – lásd Görögország, Franciaország – tüntetések igen, de ez minden)
- Alapvető: milyen céllal (felzárkózási recepttel) dolgoznak a diktatúrák?!
- („rendcsinálás” vs. jövőorientált fejlesztéspolitika a globális környezetben adott lehetőségek és veszélyek figyelembe vételével)

#### 5. Átmenet a diktatúrából a demokráciába (az egyensúly helyreállítása magasabb fejlettségi szinten)

- szerves folyamat (Korea, Tajvan, Kína??, Spanyolország)
- külső hatásra, polgárháború után Európában (Portugália),
- külső és részben belső hatásra KKE (Magyarország)
- a fenntartható növekedés és felzárkózás demokratikus keretek között indul meg (Chilében a diktatúra bizonyos dolgokat megalapozott – óriási áldozattal, Brazíliában a katonai diktatúra és a demokrácia között semmiféle átmenet nem volt),
- demokráciából diktatúrába: nincs sikeres példa (Irán, ex-Jugoszlávia!)
- demokrácia nem exportálható (Irak, Afganisztán)
- igaz-e, hogy a diktatúrában kialakuló gyors növekedés adott ponton automatikusan vezet demokratikusabb politikai rendszer kialakulásához? (igen a Távol-Keleten, Chilében, de nem mindenütt, lásd Szaúd-Arábia, Irán, Oroszország – sajátos történelmi-társadalmi-vallási feltételek hatása).

#### 6. Schumpeter nézeteiből

- „A demokrácia politikai *módszer*, vagyis egyfajta intézményi megállapodás a politikai-törvényhozási és működtetési döntések érdekében. Vagyis nem cél önmagában, függetlenül attól, hogy milyen döntéseket eredményez az adott történelmi körülmények között”.
- a kapitalizmus hosszú távon működik, rövid távon a profitszerzés és a hatékonyság jellemzi. Az emberek és a politikusok azonban rövid távban gondolkodnak és élnek. Ezért a demokrácia fenntartásához az kellene, hogy az emberek rendelkezzenek a hosszú távú gondolkodás és cselekvés képességével, a politikusok pedig a politikai cikluson túlmutató gondolkodással. Más szavakkal: a mai munkanélkülinek el kellene felejtene saját személyes sorsát, a mai politikusnak pedig félre kellene tennie személyes ambícióit.
- A kapitalizmus kellemes környezetet teremtett a foglalkoztatottaknak, akik beleélték magukat abba, hogy életszínvonaluk töretlenül növekszik. Amikor ez nem tartható, nő a feszültség és a társadalmi béke veszélybe kerül (ebből azonban még nem következik a politikai rendszer változtatása)

- A klasszikus kapitalizmusban a vállalkozó hosszú távon gondolkodott (több generáción keresztül felhalmozás-beruházás, nem pedig fogyasztás). Ezzel is védekezett a politikai hatalom rövidtávú szemléleten alapuló törekvései ellen. Később azonban ez a „családi hajtóerő” háttérbe szorult, és ezzel a vállalkozó gondolkodási-elvárási időtávja is saját életére korlátozódott. Vagyis megtakarítás-ellenessé vált(fogyasztói társadalom),
- A probléma gyökere, hogy a társadalmak elvesztették realitásérzéküket – és ezzel együtt felelősségérzésüket is, ami az „effektív akarat” elvesztését is jelentette. Enélkül pedig nem lehet tudatos tevékenységet folytatni. A csökkenett felelősségérzés és az effektív akarat hiánya magyarázza az átlagpolgár tudatlanságát és ítélőképességének hiányát a bel- és külpolitika alapkérdéseiben, ami különös megdöbbentő művelt nemzetek esetében. Miközben rengeteg információ áll rendelkezésre... De ezeket nem akarja megemészteni, saját gondolkodási világába, világnézetébe beilleszteni, sőt, kifejezetten türelmetlen, amikor hosszú és bonyolult érveléseket hall(ana). Ennek következtében az átlagpolgár a mentális teljesítmény alacsonyabb fokára süllyed, különösen, ha politikai pályára lép. A helytelen helyzetmegítélés könnyen vezet irracionális előítéletekhez és impulzív magatartáshoz, ami adott pillanatban az adott ország tragédiájává válhat. Az ilyen helyzetekben különösen nagy a kísértés a populizmusra és demagógiára. Hol vannak egy ilyen folyamat korlátjai? Vannak, érett demokráciákban
- „egyszerű többséggel hozott határozatok sok esetben inkább torzítják, mintsem hatékonyabbá teszik a döntéseket és következményeiket. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a többség akarata a többség, nem pedig a „nép” akarata. Az utóbbit a politikai rendszer negligálja.
- A demokratikus berendezkedés sikerének elemei:
  - (a) a vezető politikusok és államigazgatási szakemberek minősége (szakmai+erkölcsi)- politikai „vocation” kell
  - (b) a politikai döntések köre maradjon korlátozott, különben ugyanis nem lehet hatékony (ez csak megfelelően felkészült politikusi és államigazgatási gárdával biztosítható). Ugyanis az államnak közel sem kell minden funkciót politikai szempontok alapján gyakorolnia – bíróság+ügyészség függetlensége, nemzeti bank státusza stb.
  - (c) a közigazgatás minden területén jól képzett bürokráciára van szükség, amely szilárd erkölcsi alapon áll és jelentős tradíciókkal rendelkezik, erős a kötelességérzete és nem kevésbé erős a közösségi szelleme (esprit de corps). Ez az ellenszere az amttörökből álló kormány ballépéseinek. Nem elég, hogy a bürokrácia hatékony az adott politikai ciklusban és kompetens a tanácsadásban, de erősnek is kell lennie a vezetésben, és befolyásolnia kell a(z amatőr) politikusokat, akik a miniszterek. Az államigazgatás szilárd struktúráját és személyi állományát meg kell védeni a politikusok önkényétől. Az emberanyag (human material) a legfontosabb, a szakmai képzés-képzettség csak ezután következik. Az európai bürokrácia hosszú történelmi folyamat eredménye és értéke. Ilyen bürokrácia nem varázsolható elő rövid idő alatt.
  - (d) Demokratikus önkontroll. Ez nemcsak a törvények tiszteletben tartását követeli meg a politikusoktól, de a parlamenti tagok magas intellektuális és erkölcsi színvonalát is, hogy a hatalommal való esetleges visszaélési kísérleteket meg lehessen akadályozni. Továbbá a politikai háborúskodást, ami a politikusok alaptermészete, korlátok között tudja tartani, mert ha nem, akkor az a demokrácia végének a kezdete.

- (e) Végül a hatalomért/vezetésért való hatékony verseny megköveteli a különböző véleményekkel kapcsolatos nagyfokú toleranciát.

7. A fenntartható demokrácia kritériumai

- magas fejlettségi szint és a gazdagság (kevésbé fejlett országok nem vagy törékeny demokráciák)
- a társadalom oktatási színvonala (a demokráciák 95 %-a „well-educated” társadalom. Ezzel szemben a kevésbé well-educated társadalmak 50 %-a egy évtized alatt megtapasztalja a diktatúrát (ellenérv: Weimar, erősítő érv: KKE átmenet)
- miért fontos:
  - (a) tanult társadalom jobban tudja megfogalmazni érdekeit,
  - (b) hatékonyabban tud vezetni és szervezni,
  - (c) jobban tudja védeni a demokratikus intézményeket (cluster building)
  - (d) ugyanakkor nem jelent automatikus átmenetet a diktatúrából a demokráciába,
- a társadalmi tőke sajátja, hogy jogait meg tudja védeni a lehetséges diktátorokkal szemben,
- a fenntartható növekedés alapfeltétele a világos tulajdonjogok, a kedvező üzleti klíma, a kiszámítható jogrendszer, a hosszú távú beruházások szilárd jogi-intézményi keretei (magánnyugdíj, életbiztosítás stb.)
- az utóbbi különösen fontos átmeneti időszakokban (creative destruction)
- „felvilágosult vezetés”: checks and balances, kedvező környezet a kollektív döntésekhez és a konfliktuskezeléshez,
- a képzettségnél is fontosabb, hogy a társadalom ne szakadjon szét gazdagokra és szegényekre (gyors növekedés Botswanában, amit megkímélt az angol gyarmatosítás+gyémánt)
- a társadalom jövőorientált szemlélete,
- a társadalom nyitottsága

8. Demokrácia és állandó változás

- Schumpeter gazdaságfelfogásának központi eleme a szerkezeti változás (Keynes-nél az egyensúly). Keynes a változást mint „külső katasztrófát” tekintette, mint földrengés, klyma, háború, ami kívül esik a gazdaság befolyásolási képességén, ezért nem is része a gazdaságnak. Ezzel szemben Schumpeter az innovációt, a vállalkozást teszi a középpontba, az újat a túlhaladottal szemben. Számára az értéktöbblet nem az alkalmazottaktól ellopott érték, hanem a foglalkoztatás és a munkából származó jövedelem egyetlen forrása.
- Ha azonban a statikus allokációs problémák helyett a változás, a strukturális és minőségi folyamatok kerülnek a közgazdasági gondolkodás előterébe, akkor nő a bizonytalanság, hiszen a jövőről, nem pedig a statusz quo megőrzéséről beszélünk. Hogyan lehet ilyen körülmények között a politikai stabilitást és a demokráciát megőrizni (állandó igazodás, törések elkerülése, ill. a törések elleni védelem kiépítése – Kína, nyitott kis országok). Alapvető a társadalom jövőszemléletének kialakítása. A schumpeteri folyosó: a kedvező lehetőségek gyors elvetésének veszélye (türelmetlenség) és a túl hosszú tartózkodás önmagukat túlélte, kimerített fejlődési pálya között húzódik. Mindkét esetben elvesznek a jövőbeli fejlődés erőforrásai.

9. Alapkérdések és dilemmák:

- milyen politikai felépítmény felel meg a 21. századi gazdasági fejlődésnek (poszt-indusztriális, szolgáltató-pénzügyi, ugyanakkor globális verseny)
- gazdasági és politikai racionalitás lényegi szétválása időben (de az alapvető célokat illetően is)
- döntéshozatal minősége és sebessége: az EU versenyképessége szempontjából
- erősíti-e a válság, ill. következményei a demokráciát vagy inkább aláássa azt?
- Globalizáció és alkalmazkodás: eltérő időszávok (gyors környezetváltozás, lassabb emberi-intézményi reagálás) (társágunkben transzformáció, integráció, nyitás gyorsasága, minősége és a társadalom alkalmazkodóképességének megkésve megjelenő korlátjai)
- Globalizáció és Európa jövője: milyen válaszokat?
- Nemzetállami kompetenciák és TNC
- Az internet-generáció előnyei és veszélyei (információbőség, értékelő képesség, abszorpciós képesség, emocionális fejlődés, történelemismeret) – a populizmus melegágya?
- Early-born consumer societies...

10. Teendők:

- Állam szerepe: beruházás a jövőbe, nem a múltba
- Self-responsibility erősítése (állam ne mentesítse állampolgárait, és ne tegye őket ismételt kiskorúvá), (a két pillér lebomlása 1990 után és a demokráciából az anarchiába vezető út)
- Világossá tenni: előnyök és hátrányok, nincs egyoldalú előny, mindennek van ára is
- Társadalmi kohézió erősítése: hogyan lehet igen bonyolult összefüggéseket (nemzetközi összefonódás, interdiszciplináris hálózatok) egy felgyorsult világban megértetni a társadalommal?
- Globalizáció megértetése (előnyök és hátrányok)
- Az emberi tényező (ez nemcsak képzés kérdése, a helytelen képzés gazdasági-társadalmi-politikai következményei),
- A tömeges (és fiatalos) munkanélküliség elleni fellépés – második munkaerő-piac kialakítása,
- Kis, nyitott ország mozgástere: lehetőségek és korlátok (valóság és álmok)
- Intergenerációs párbeszéd!!

Budapest, 2010. november 19.

INOTAI András